

„Rákócziak dicső kora” a kelet-európai népdalokban

A népköltészet zömének évszázadosan lassú, fokozatos mennyiségi felhalmozódása a nép történelmi-társadalmi fejlődésének olyan csomópontjain, mint a honvédő háborúk, az idegen elnyomók elleni fölkelések, szabadságharcok vagy a saját elnyomók elleni forradalmak, minőségi változásba csap át: a népköltészet egy részében máról holnapra új, közérdekű tematika jelenik meg, új műfajok megújulnak, és gyorsan közismertté, közkedvelté válnak. Ha pedig a történelmi próba nemcsak egy, hanem több nép közös ügye, akkor a sorsforduló népköltészete is, sajátos nemzeti formákban, de ugyanazon eszmék jegyében, egyszerre több nyelven kivirágzik.

A jelzett folyamatnak mind történelmi, mind népköltészeti vonatkozásban a századok kódén napjainkig átragyogó egyik példája 1671—1711 között a Kárpát-medence több népének a Thököly Imre, majd II. Rákóczi Ferenc nevéhez kapcsolódó, Habsburg-ellenes kuruc szabadságharca.

Az erdélyi román jobbágyok, szegénylegények részvételét a kuruc mozgalomban a történelmi szakmunkák (többek közt Márki Sándor, 1907; Várkonyi Ágnes, 1954; Liviu Patachi, 1957) bőven kimutatták. Mi csak Jancsó Benedektől idézünk néhány olyan mondatot, amely hangjával és tartalmával épp a folklórra irányítja figyelmünket: „A román kuruc is ott volt, mint fegyvertársa a magyar kurucnak, a nemzeti szabadság ama táborában, melyben diadalmas csaták után szelős sátorok alatt lobogó éjjeli tüzeknél bor és dal között vígan telt az idő. Ha a tárogató és hegedű szava elhangzott, felharsant a duda hangja is. Magyar és román kuruc mint egy édesanya gyermeke perdült táncra. Veszített csaták után pedig a völgyekben zokogó tárogatónak az erdőben síró pásztorfurulya felelt vissza [...] Az erre való emlékezetnek nyomát azonban az események viharja betemette a feledés futóhomokjával, s mai napig alig van valaki: akár román, akár magyar, ki a múlt idők avarját járva, felszedné az idő vén fájának azokat a vihar hajtott leveleit, melyeken a régi magyar—román fegyverbarátságunk egyes töredékeit írva találná.” (*A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* I. Budapest, 1896. 659—660.)

A szerző költői képei mögött a kuruc költészet továbbélésének két törvénye rejlik. Az egyik az erőszak törvénye: a győztesek irtóhadjárata a legyőzöttek minden szabadságharcos emléke ellen. Nyilvánvaló, hogy a nagymajtényi fegyverletétel után a kuruc daloknak is el kellett némulniuk. Thaly Kálmán írta, hogy „a Rákóczi-forradalom után a felsőbbség még a tárogatókat is megégettette” (*Régi magyar vitézi énekek és elegyes dalok* I. Pest, 1864. 4.) — válaszul viszont a népmónda szerint az elrejtett tárogatók a csöndes éjben maguktól megszólaltak, hogy új harcra emlékeztessenek és buzdítsanak. Nem véletlen, hogy az első kuruc tárgyú vers majdnem másfél évszázad múltán, 1849-ben, vagyis egy újabb szabadságharcos időszakban láthatott csak nyomdafestéket, Erdélyi János *Szabad hangok* című forradalmi verseskötetében függelékében.

A másik az irástalan népi emlékezés törvénye. A folklórban a dátumok és események, a földrajzi és személynevek három-négy nemzedék szóbeli közvetítése után túlnyomórészt elhomályosulnak; történelmi dokumentációs jellegük költészetté alakul-nemesedik, illetőleg kicserélődik: aktualizálódik és lokalizálódik. Rákóczi helyébe Kossuth lép, Horea helyébe Avram Iancu, és így tovább. A történelmi népköltészet nem adatszűrűségében, hanem eszmeiségében igaz és hiteles.

A kuruc korban nem folyt népköltészeti gyűjtés; ezért oly ritka az egykorú lejegyzés. Annál csodálatosabb, hogy a kuruc népdalok egy része sajról sajról járva és a két említett törvénnyel dacolva, egy negyed évezreden át szinte napjainkig öröklődött. Nyilvánvalóan nem pont úgy, ahogy a kurucok ajkán élt, hanem ahogy a XVIII., XIX. és XX. században tovább fejlődött és átalakult. A legszívósabbaknak a búcsúdalok és a bujdosóénekek bizonyultak, mert akár változtatás nélkül, akár néhány szónyi változtatással (kihagyással, behelyettesítéssel) érvényesek maradtak: bármikor és bárhol visszhangot keltek azoknak a lelkekben, akik hazájuk, szülőföldjük után vágyakoztak, legyenek bujdosó kurucok,

körözött betyárok, kötéllel fogott és távoli országokba hurcolt vagy szökött katonák, idegenbe kivándorolni kényszerült nincstelenek.

Nem csoda, hogy a kuruc búcsúdalok és bujdosóénekek egyik vezérszólama a hazafiság: íme a magyar népköltészet ama legrégebbi történeti rétege, amelyben a folklóralkotó nép szülőföld- és hazaszeretete közvetlenül, valósággal tömegméretekben megnyilvánult. Ekkor kristályosodott ki „a hazai föld”, „az áldott haza”, „a szegény haza” népköltészeti fogalma; ekkor hangzott el első ízben a népballadában, hogy „meghalok én még ma az én nemzetemért”.

Beszélnünk kellene a szlovák kurucokról is, valamint a ruszinokról (a néhai Habsburg-birodalomban a Kárpátok ívéen belül élő ukránokról), akiket emlékiratában Rákóczi „gens mea fidelissima”-nak, „leghűségesebb népem”-nek nevezett — történelmi értekezés helyett azonban ezúttal hadd szólaljon meg néhány kelet-európai kuruc dal, a végén minimális forrásjelöléssel és eligazítással.

1. ERDÉLYI HAJDÚTÁNC

Részletek

Nosza Rádúj, hol vagy, Viduj?
Fújd a bagi táncát,
Az emlőjét, az tömlőjét,
Ne kéméld az sipját!
Mert emennek, Kis Péternek
Adta az bal sarját.

Majre, csajre, Molduváre,
Fut Havasalföldre,
Ungur, bungur, amaz rumuj
Sátorát fölszedte.
Szatuj majre, pita najre,
Nincs pénz, az ebverte!

Marosszékrül, Udvarhelyrül
Megyek Háromszékre,
Szépségérül térségire
Nincs mássa Erdélybe,
Isten tartsa, szaporítsa
Gabonáját benne!

Egészséggel, békességgel,
Edes lakóföldem,
Kit sóhajtott és óhajtott
Ez napokban szívem,

4. KEREKES IZSÁK

Hallottad-e hírét a híres Szebennek,
A híres Szebennek s a híres Mohának,
A Mohában lakó Kerekes Péternek,
S Kerekes Izsáknak, ő felnőtt fiának?
Ez egyszer ittason ment az istállóba,
Ott le is fekvék a lovak jászlyába.

Egyszer csak kimene az ő édesapja
A tornácba, s lenéz onnan a határra,
Hát bizony jödögel nagy fekete sereg,

Im, hogy juték, belélepek,
Megvidula lölköm.

Nohát immár minden ember
Örüljön ez napon,
Nagy jókedvet, vig örömet
Mutasson ez házban:
Az én szívem mert hazajött
Szerencsés órában!

2. HÁRMAS HALOM MEGETT

Szlovák népdal

Hármas halom megett
Rákóczi nyergeltet.
Uram, uram, Rákóczi úr,
Várj meg, hej, engemet:
Én is hadd nyergelek!

3. HEJ RÁKÓCZI, BERCSÉNYI

Román népdaltöredék

Hej Rákóczi, Bercsényi,
Mind megyünk, amerre hi!